

Didaktik i fritidshem ur svenska rektorers perspektiv: särskiljande föreställningar möter en pedagogisk praktik

Lena Boström
Mittuniversitetet

Helene Elvstrand
Linköpings universitet

Monica Orwehag
Högskolan Väst

ABSTRACT

Syftet med den här studien är att bidra med kunskap om svenska rektorers uppfattningar om didaktikbegreppets innebörd i fritidshemmet. En tidigare studie har visat särskiljande uppfattningar hos rektorer i relation till andra aktörer inom fritidshemmet, varför behovet av en fördjupad studie av rektorers uppfattningar är relevant. Det empiriska materialet består av en webenkät besvarad av 51 rektorer omfattande öppna och slutna svarsalternativ. Det har analyserats med inferentiell och deskriptiv statistik samt innehållsanalys. Studien synliggör uppfattningar rektorer har om innehållet i begreppet didaktik i fritidshem. Rektorer anser sig generellt sett ha goda kunskaper om begreppet, men deras beskrivningar av begreppet är relativt knapphändiga. Inga tydliga samband föreligger mellan rektorernas svar och deras ålder eller år inom yrket. Vidare visar resultatet få skillnader mellan dem som anser sig ha goda kunskaper inom fältet och dem som anser sig ha mindre kunskaper. Den kvalitativa analysen av svaren genererade några olika teman om didaktik och undervisning med viss anknytning till didaktisk teoribildning. Slutsatsen är dock att rektorerna inte beskriver begreppet didaktik ingående eller mångfacetterat, men att det i viss mån sammanlänkas med undervisning, särskilt i skolmiljön. Gällande undervisningsbegreppet gör rektorerna mer explicita uttalanden, men dessa kan tolkas som tydligare länkade till rektorsrollen i grundskolan. Inga spår av didaktik i relation till fritidshemmets omsorgsperspektiv kan skönjas. Ska rektorer leda verksamheten i fritidshemmet på ett framgångsrikt sätt krävs en samsyn mellan dem och personalen om hur uppdragen ska förstås och genomföras. Där spelar didaktiken en avgörande roll. Av detta skäl ser vi behovet av intensifierad forskning på fältet som stort.

Detta verk är en öppet tillgänglig artikel publicerad under licensen [Creative Commons Erkännande-IngaBearingar 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

© 2023 [Lena Boström, Helene Elvstrand, Monica Orwehag]

ISSN: 1401-6788

DOI: <https://doi.org/10.15626/pfs28.04.06>

INLEDNING

Lärare i skola respektive i fritidshem arbetar med samma barn under skoldagen men i olika kontexter och ibland i olika lokaler. Rektorn leder och fördelar arbetet och har det yttersta ansvaret för båda verksamheterna. Fritidshem tillhör i de flesta fall en skolenhet och kan ha både kommunala och fristående huvudmän. Det är rektors ansvar att som pedagogisk ledare driva utvecklingen både på skolan och i fritidshemmet (Skolverket, 2021b). ”Som rektor får bara den anställas som genom utbildning och erfarenhet har pedagogisk insikt”, enligt Skollagen (SFS 2010:800, 2 kapitlet 11 §). Pedagogisk insikt i fritidshemskontext omfattar verksamhetens kärna, nämligen omsorg, lärande och undervisning. Ett samlingsbegrepp för de två senare begreppen är didaktik. Det finns dock olika förståelser bland olika aktörer inom verksamheten om vad didaktik i fritidshem innefattar, hur personalen ska arbeta och hur dessa ska genomföra sina uppdrag. Didaktik som begrepp är långt ifrån etablerat i fritidshemmets verksamhet. En viss konsensus angående begreppets innehåll kan urskiljas bland olika aktörer bortsett från rektorsgruppen (Boström et al., 2022a). I en aktuell studie framkommer att rektorer har en särskiljande uppfattning i förhållande till åtta andra personal- och yrkesgrupper med koppling till fritidshemsverksamhet (Boström et al., 2022a). Om uppdragen förstås på olika sätt av olika personalgrupper i fritidshemmet och av rektorer, får detta rimligen konsekvenser för den pedagogiska praktiken. Föreställningar om fritidshemspersonalens roller och uppdrag är förknippade med uppfattningar om vad didaktik i fritidshemmet kan vara. Detta får i förlängningen konsekvenser för hur elevers undervisning, uppfostran och lärande gestaltar sig i fritidshemmet. Med andra ord är detta ett verksamhetsproblem. Varningssignaler har i detta sammanhang, höjts om att fritidshemmen skolifieras (Boström & Augustsson, 2016; Kane & Holmberg, 2020; Lager, 2020), exempelvis att de centrala områdena i läroplanen lyfts fram och kopplas direkt till skolans undervisning snarare än att tillämpas på fritidshemmets vidgade undervisningsuppdrag. Ett annat exempel är politiska förslag om att läxläsning ska göras på fritidshemstid. Rektors ledarskapskompetenser och pedagogiska ledarskap har således en stor, för att inte säga, avgörande betydelse för att uppnå en framgångsrik skolkultur (t.ex. Herrera, 2010; Jarl et al., 2016) och är därmed avhängigt rektorers kunskap om fritidshemmets specifika undervisningsuppdrag.

Med tanke på rektorers avgörande betydelse i verksamhetens utveckling och kvalitetsarbete fokuserar denna text på hur svenska rektorer uppfattar och förstår begreppet didaktik i fritidshem. Det är en fortsättning på en tidigare studie (Boström et al., 2022a), och i den påvisades signifikant särskiljande uppfattningar mellan rektorer och vissa andra yrkesgrupper med koppling till fritidshem i besvarandet av de 24 enkätfrågor som innehöll påståenden om didaktikbegreppet i förhållande till fritidshem. Rektorer ansåg i signifikant

högre grad än *fritidslärare, fritidspedagoger, lärarutbildare* och *forskare* att fritidshemmets didaktik:

- inte på något avgörande sätt skiljer sig från didaktik i skolan
- på ett tydligt sätt bör knyta an till det som för tillfället behandlas i skolan
- har ett fokus på att underlätta elevers möjligheter att ta till sig lärande under skoldagen
- handlar om hur fritidshemmet på bästa sätt ska understödja och förstärka det ämnesanknutna lärandet i skolan

Resultaten av rektorernas svar visar dels på att de inte särskiljer fritidshemmets didaktik från skolans, dels på att de ser en tydligare sammankoppling med skolan, jämfört med de andra yrkesgrupperna. Denna diskrepans mellan rektorers och övriga respondentgruppers syn på fritidshemmets verksamhet är således utgångspunkter för föreliggande text och studien ger därför nya och fördjupade kunskaper om rektorers uppfattningar av didaktikbegreppet. I sammanhanget är det också viktigt att beakta huruvida rektorers ålder och antal år i yrket har betydelse för deras uppfattningar. Å ena sidan kan man anta att antal år som verksam rektor har betydelse, men å andra sidan kan en mer samtida examen jämfört med en äldre vara mer uppdaterad om forskning inom fältet. Yngre rektorer kan måhända ha fått mer kunskap under sin utbildning om didaktikbegreppet då detta är ett relativt nytt begrepp i fritidshemmet. Syftet är att belysa rektorers svar om didaktikbegreppet i fritidshem för att få förståelse för deras uppfattningar i frågan. Forskningsfrågorna är följande:

- Föreligger korrelationer mellan rektorernas svar och deras ålder och antal år i yrket och i så fall vilka?
- Föreligger skillnader mellan de rektorer som anser sig känna till didaktik i fritidshem jämfört med de som inte anser att de gör det, när det gäller de 24 påståenden om didaktikbegreppet i fritidshem, och i så fall vilka?
- Vilka innehållsmässiga uppfattningar beskriver rektorerna när det gäller begreppen didaktik i fritidshem och undervisning i fritidshem?

Resultatet har bäring på flera områden. Eftersom forskningen om didaktik i fritidshem är i sin linda och forskning om rektorers uppfattningar om fritidshemmets undervisningsuppdrag är ännu mera osynligt, kommer resultaten i denna studie att vara till nytta inte bara för forskare inom fältet utan även rektorer i fritidshem och andra aktörer inom skolväsendet såsom politiker och rektorsutbildare. Rektorer kan få förståelse för sin ledande position i att skapa

samsyn i en kontext med verksamheter omfattande skolor och fritidshem. Resultatet kan ge förståelse för dilemman och problematik som uppkommer i fritidshemmets kontext när det inte finns någon konsensus om vad didaktik i fritidshem kan innefatta. Resultatet kan också lägga en grund för forskningsfältet där rektorns och personalens uppfattningar står i centrum. Inte minst har studien betydelse för att mejsla fram en förståelse av begreppet didaktik i fritidshem där, enligt styrdokumentet, två centrala begrepp bytts ut, nämligen verksamhet mot undervisning och barn mot elever (SFS 2010: 800), men där didaktiken trots det har från skolan särskiljande förutsättningar (Jonsson, 2020).

OM DIDAKTIKBEGREPPET I DENNA STUDIE

Eftersom detta är en studie av och om didaktik kommer vi att förhålla oss till två dominerande didaktiska traditionerna, den anglosaxiska och den tyska. Dessa kommer att stödja tolkningen av empirin. Liknande analysprocess har använts inom andra discipliner för didaktisk modellering (jfr Wickman et al., 2018). I korthet kommer centrala begrepp i de två didaktiska traditionerna att relateras till följande: från den tyska kommer vi att använda (a) den didaktiska triangeln, nämligen hörnen läraren, eleven och innehållet, och mellan dem, presentation, metodik och interaktioner (Hopmann, 1997); (b) de klassiska didaktiska frågorna: vem, vad, varför, var och hur; och (c) kritisk konstruktiv didaktik (Klafki, 1997), som syftar till att skapa möjligheter till medbestämmande och solidaritet och som överensstämmer med fritidshemmet uppdrag att iscensätta demokrati och inflytande. Innehållet står i fokus i denna tradition och läraren avgör i sin didaktiska analys vad som är viktigt och vad som ger eleverna värde i vissa undervisningssituationer.

Den anglosaxiska traditionen fokuserar på en mål- och mätinriktad läroplanskultur inom utbildningssystemet och läroplanen regleras i relevanta styrdokument där implementering av läroplanernas innehåll (Westbury, 2000) står i fokus. När innehållet ges är lärarens implementering en uppifrån-och-ned-process. Denna didaktiska tradition kommer att tillämpas på rektorernas förståelse för implementering av läroplanernas innehåll från formulering till förverkligande och implementering (jfr Bladh et al., 2018) men även på lärares planering, genomförande av undervisning och bedömningsarbete. Allt detta är till stöd för elevers individuella och kollektiva (ut)bildning. När vi tolkar empirin kommer vi att beakta relationen mellan dessa didaktiska traditioner men också använda dem på ett kritiskt sätt som ett steg mot att få ytterligare och specifik kunskap om rektorers uppfattningar.

PEDAGOGISK PRAKTIK

Fritidshemmet är en mångfacetterad pedagogisk praktik med ett uppdrag att både bidra till elevers lärande, men också vara en plats där elever får möjlighet till en meningsfull fritid enligt läroplanen (Skolverket, 2022b). I den pedagogiska praktiken fritidshem finns, förutom elever, personal med skiftande utbildningar samt olika lärmiljöer. Här försiggår lärande och undervisning ur olika aspekter, informellt och formellt lärande, socialt lärande liksom skolanknutet lärande, samt vuxenledda- och av elever fritt valda aktiviteter. Personalens olika erfarenheter och upplevelse av pedagogiska och didaktiska utgångspunkter samverkar med styrdokument, som exempelvis läroplan, skolag och lokala handlingsplaner. Hela verksamheten styrs och leds dock av rektor (Skolverket, 2022b).

Vid sidan av Skollagen (SFS 2010:800, kapitel 1-6 samt kapitel 14) är läroplanen det viktigaste styrdokumentet för verksamheten. Fritidshemmet ska tillämpa del 1 och 2 av läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Skolverket, 2022b), nämligen *Skolans värdegrund och uppdrag*, samt *Övergripande mål och riktlinjer* för utbildningen. Fritidshemmet har också en egen del, del 4, med verksamhetens syfte och centrala innehåll. Därtill finns även de allmänna råden (Skolverket, 2016) som ger stöd och vägledning i arbetet med att planera en fritidshemsverksamhet som utgår ifrån skollagen och läroplanen och att bidra till att fler elever når målen. Fritidshemmet ska komplettera förskoleklass och skola i genomförande och uppfyllande av läroplanens mål. Såväl skola som fritidshem har ett demokrati- och samhällsuppdrag och ett kunskapsuppdrag (Skolverket, 2022b). Läroplanens del 4 förtydligar skollagens skrivningar om vad undervisningen ska ge eleverna möjlighet att utveckla när det gäller att främja allsidiga kontakter och social gemenskap. I fritidshemmet ska eleverna ges möjlighet att utveckla förtrogenhet med demokratiska principer, arbetssätt och processer genom att de får möta dem i vardagliga situationer i fritidshemmet.

Läroplanen anger vidare att eleverna ska erbjudas en variation av arbetssätt, uttrycksformer och lärmiljöer som integrerar omsorg och lärande. En helhets-syn på eleverna och elevernas behov poängteras också i läroplanen, så även ett förtroendefullt, öppet och respektfullt samarbete med elevernas vårdnadshavare. Undervisningen i fritidshemmet ska genomföras på ett målinriktat sätt, men hänsyn ska tas till elevernas behov och intressen. Undervisningen i fritidshemmet kompletterar förskoleklassen och skolan genom att lärandet i högre grad ska vara *situationsstyrt, upplevelsebaserat och grupporienterat* samt utgå från elevernas behov, intressen och initiativ. Begreppet undervisning ska ges en vid tolkning i fritidshemmet där omsorg, utveckling och lärande utgör en helhet (Skolverket, 2022b).

Trots att fritidshemmets undervisningsuppdrag alltmer förtydligats det senaste decenniet, inte minst genom den nyttillkomna läroplansdelen, framstår det fortfarande finnas svårigheter både i att uttolka vad undervisning kan vara

(Elvstrand et al., opublicerat manus) och tilldelas resurser för att genomföra den på ett kvalitativt sätt (Lager, 2020). Skolinspektionen (2010, 2018), liksom Skolverket (2018) har även de kritiserat fritidshemmets bristande kvalitet. Skolverket (2018) framhåller att fritidshemmen saknar förutsättningar att förverkliga innehållet i läroplanen och uppmanar kommuner och fristående skolor att prioritera fritidshemmen för att dessa ska kunna uppfylla sitt uppdrag.

Allt sedan fritidshemmet blev en del av skolans organisation på 1990-talet har personal i fritidshem oftast arbetat både i fritidshemmet och i skolan. Spänningar har funnits i yrkesuppdraget att arbeta i två verksamheter med olika undervisningsuppdrag och pedagogiska traditioner (Andersson, 2013). Sedan 2011 års lärarutbildning har det tudelade uppdraget, det vill säga att arbeta både i skola och fritidshem, accentuerats än mer, då grundlärare med inriktning fritidshem både får behörighet att undervisa i fritidshemmet och i ett praktiskt estetiskt ämne. Ackesjö et al. (2019) har följt denna ”nya” lärargrupp och deras resultat visar en komplexitet i att hantera dessa roller och att ledaruppdraget kan se delvis olika ut i fritidshem respektive skola. När fritidspedagogisk undervisning med dess specifika karaktär möter skolans praktik uppstår ett möte mellan olika yrkesroller och utbildningstraditioner. Rektorer- nas kunskaper och uppfattningar om fritidshemmets didaktiska och pedagogiska utgångspunkter har en avgörande betydelse för utfallet av dessa möten. Ett framgångsrikt möte torde kunna kopplas till rektorernas nyanserade bild av de två traditionerna. Av detta följer att om rektorer inte uppfattar fritidshemmets didaktiska utgångspunkter på samma sätt som aktörerna på fritidshemsfältet, uppstår problem när det gäller rektors uppgift att leda och förstå samarbetet mellan skola och fritidshem.

VAD ÄR DIDAKTIK I FRITIDSHEM?

Problemet med att besvara frågan vad fritidshemmets didaktik innefattar är att det inte finns någon definierad didaktisk teori eller teoretiskt ramverk för ämnet fritidspedagogik. Forskningen är också tämligen osynlig inom detta fält (Boström et al., 2022b). Än mer problematiskt är det att fritidshemmets personal därmed inte har de didaktiska verktygen att använda, förstå och förhålla sig till i vardagen (Boström et al., 2022a). En ytterligare komplikation är att Universitetskanslersämbetet (UKÄ) nyligen (UKÄ, 2019) utvärderat landets lärarutbildningar och fyra av tolv bedömdes ha bristande kvalitet vid första granskningen gällande just didaktik. Trots detta ska lärarstudenter ”visa sådana kunskaper i didaktik och ämnesdidaktik inklusive metodik som krävs för undervisning och lärande inom det fritidspedagogiska området och inom det eller de ämnen som utbildningen avser och för yrkesutövningen i övrigt”

(SFS, 1993:100). Med detta som bakgrund beskrivs det rådande läget som ett moment 22 (Boström et al., 2022a).

Att ange en definition av fritidshemmets didaktik är i dagsläget inte möjligt. I denna studies enkätundersökning framkommer att många som arbetar i fritidshem eller studerar till fritidshemslärare anser att det är något annat än skoldidaktik (Boström et al., 2022a), men vad detta andra är råder ännu ingen konsensus. En nyligen genomförd litteraturoversikt (Boström et al. 2022b) visar att de texter som finns publicerade är till största delen resonerande i sin karaktär och i en formuleringsfas med ett sökande efter teoretiska utgångspunkter. Sällan sätts didaktiken i relation till de två dominerande didaktiska traditionerna (den tyska och den anglosaxiska), men är samtidigt ett område som börjat diskuteras i relation till fritidshemmets praktik. Studien påvisar medvetenheten hos forskare/författare om olika didaktiska aspekter i verksamheten, men det saknas studier som införlivar den didaktiska komplexiteten. En slutsats är att det i hög utsträckning saknas studier där man fokuserat på didaktik i fritidshemmets pedagogiska praktik. En annan är behovet av att utveckla och forska om begreppet. Dock påvisar studien en enighet om att didaktik i fritidshem bör handla om interaktion mellan lärare och elever, undervisningens innehåll och utformning, elevernas medverkan och initiativ.

OM KOMPLEXITET I FRITIDSHEMMET FÖR REKTORER OCH PERSONAL

Att leda en verksamhet som både särskiljer sig men samtidigt ska komplettera skolans verksamhet tycks inte vara helt enkelt. Fritidshem och skolor är skilda pedagogiska praktiker, som representerar delvis olika pedagogiska kulturer och traditioner. Därtill finns olika, men i vissa fall överlappande, styrdokument att förhålla sig till. Kritik framträder i forskning och i den vardagliga verksamheten om "skolifiering"¹ (Boström & Augustsson, 2016; Kane & Holmberg, 2020; Lager, 2020) och /eller "skolarisering"² (Ackesjö, 2021; Ackesjö & Persson, 2019) av fritidshemmen. Fritidshemmets organisatoriska placering i den svenska utbildningskontexten, nämligen mellan förskola, förskoleklass och grundskola, skapar problem med institutionell identitet för personalen (Ludvigsson & Falkner, 2019). Denna organisatoriska placering tycks även skapa ett "korstryck" för personalen i deras dagliga verksamhet (Boström & Berg, 2018). Korstrycket kan till viss del härledas till det dubbla uppdraget, vilket återverkar på personalens arbete och ledarskap. Personal uttrycker tydligt en ambivalens i vardagsarbetet. Så här summerar Boström och Berg sin studie: "Verksamheten lider av allt att döma brist på såväl upparbetade administrativa rutiner som väletablerade pedagogiska professionella förhållningssätt av ett slag som öppnar för att styrdokumentens lärandeuppdrag kan omsättas i vardagsnära lärandeuppgifter" (2018, s. 129).

Ledarskapet i fritidshem tycks vara mer komplicerat än i skolan för personalen, därför att i fritidshemmet inkluderas både informella och formella

lärmiljöer, vilka kan ge olika utgångspunkter för ledarskap (Boström & Haglund, 2020). Dessa undervisningssituationer kan även medföra olika ledarskapsperspektiv, vilket i sin tur kan innebära att olika ledarstilar är olika väl lämpade i olika situationer (Augustsson, 2018), något som ställer höga krav på personalen. Vissa ramfaktorer exempelvis personalutbildning, gruppstorlek, lokaler och ekonomi medför också negativa effekter på arbetsklimatet, vilket begränsar personalens möjlighet att variera sitt ledarskap.

Sammanfattningsvis kan konstateras att uppdraget som rektor för fritidshem är mångfacetterad med flera överlappande och särskiljande verksamhetsformer och styrdokument, olika miljöer för lärande samt en särskiljande verksamhetsform jämfört med skolan. Därtill kommer skarp kritik från olika myndigheter om att fritidshemmen bättre behöver uppfylla lärandeuppdraget. Med andra ord torde det krävas en hög kompetens för att arbeta som rektor för fritidshemmet.

Om rektorers betydelse i fritidshemmet

Rektorer i fritidshem ansvarar för cirka 480 000 elever (Skolverket, 2022a). Detta kan jämföras med antalet elever i gymnasieskolan som rektorer ansvarar för, vilket uppgick till cirka 360 000 elever (Skolverket, 2021a). Rektorer med ansvar för fritidshem har av Skolinspektionen (2010, 2012, 2018) blivit kritiserade för bristande pedagogiskt ledarskap. I den första rapporten (Skolinspektionen, 2010) konstaterades att många anställda inom verksamheten inte uppfattat fritidshemmets lärandeuppdrag. Skolinspektionen påpekar att rektor för fritidshem "... bör bli mer förtrogen med fritidshemmets uppdrag och med den pedagogiska verksamheten för att kunna bidra till det pedagogiska utvecklingsarbetet ..." (s. 7). Den senare Skolinspektionsrapporten (2018) belyser främst kvalitén i fritidshemmets undervisning i kunskapsområdena språk och kommunikation samt natur och samhälle. Dock framförs skarp kritik mot rektorers sätt att planera och organisera arbetet gällande uppdraget att stimulera elevers lärande och utveckling. Skolinspektionen (2018) pekar även på att rektorerna behöver organisera verksamheten så att den tillgodoser samarbete mellan all personal i skolan samt förbättra utvecklingen av undervisningens kvalitet. Fritidshemmets undervisning kritiserar också för att inte vara "framträdande eller utvecklad" (Skolinspektionen, 2018, s. 5). I den statliga utredningen (SOU 2020:34) kring fritidshemmets kvalitet lyfts också fram vikten av att rektorers kompetens kring fritidshemmet ökar. Utredningen föreslår att särskilda kompetensutvecklingsinsatser skapas för verksamma rektorer samt att rektorsutbildningen ändras till att innefatta särskilda utbildningsinsatser riktade mot fritidshem.

År 2018 genomförde Skolverket (2018) en utvärdering för att analysera hur implementeringen av den nya läroplansdelen för fritidshemmet genomförts. I utvärderingen deltog rektorer som fick i uppgift att värdera sin kunskap om fritidshemmets styrdokument. Till skillnad mot ovanstående beskrivningar

uppgav en majoritet av rektorerna att de hade god kunskap om fritidshemmets uppdrag och arbetade kontinuerligt med att följa upp verksamheten och undervisningen.

TIDIGARE FORSKNING

Forskning om rektorers arbete i fritidshem är sparsam (se Glaés-Coutts, 2021; Jonsson 2018, 2021). Däremot finns omfattande forskning om hur rådande diskurser påverkar även om och hur skolor är framgångsrika eller inte. Enligt såväl nationell (Håkansson, & Sundberg, 2016; Jarl et al., 2016), som internationell forskning (Lomos et al., 2011; Scheerens et al., 2007) skapas framgångsrika skolor när rektorer och personal omfattar samma regler, normer och föreställningar under tid och att det finns ett ömsesidigt samarbete mellan olika personalgrupper (Herrera, 2010; Whitehead et al., 2012). Sambandet mellan skolutveckling och rektors ledarskapskompetens och kunskapsorientering är avgörande för vilken kultur som utvecklas (Scheerens, 2016). Även samband mellan rektorers ledarskap och olika former av dialoger med personal där olika spänningar blir tydliga, bidrar till olika resultat och kvalitet i verksamheten (Adolfsson & Håkansson, 2021). Innehållet i dialogerna och begreppsanvändning och -innehåll är avgörande för att skapa förståelse för varandra grundläggande synsätt.

Rektorers betydelse för att indirekt stödja elevernas sociala lärande beskrivs av Jonsson (2018) med slutsatsen att rektors engagemang och förståelse för fritidshemsverksamheten formar ett tydligt värde specifikt i elevernas sociala lärande. Ytterligare en slutsats är betydelsen av att rektorer är delaktiga i planering, i att leda kollegiala diskussioner och ha en didaktisk medvetenhet om verksamheten. I en senare artikel av Jonsson (2021) framkommer att rektorer till stor del utgår från att se skola och fritidshem som en helhet och där personal i de båda verksamheterna samverkar. Rektorerna framhåller som en viktig arbetsuppgift att skapa gemensamma kulturer mellan skola och fritidshem och där de har förståelse för varandras uppdrag. Även Pihlgren (2018) poängterar rektors betydelse för ledning i fritidshem och att detta omfattar bland annat kunskap om verksamhetens historia, styrdokument, didaktik samt andra stödjande ramar för undervisningen. Ludvigsson (2009) framhåller också vikten av att rektor har kunskap om alla verksamheter som de ansvarar för, så att de därigenom kan balansera exempelvis maktojämlikheter mellan olika yrkesgrupper. Ludvigsson och Falkner (2019) påvisar i en studie att personal uppfattar att rektorer brister i sin kunskap om fritidshem, vilket får konsekvenser för deras ledarskap. Å andra sidan konstateras en reformträngsel inom fritidshemmet (Löfgren et al., 2016), vilket självklart påverkar och möjligen komplicerar rektorers arbete i verksamheten. Att förstå och genomföra utbildningsreformer är en del av rektorernas yrkesliv, och diskrepansen mellan hur reformer är tänkta och hur de senare förverkligas i det

lokala sammanhanget beskrivs av Andersson (2020). En slutsats i dennes studie visar att rektorer förstod och implementerade policyn på olika sätt beroende på upplevd identitet och tillhörighet i organisationen.

En annan studie som tangerar föreliggande är Glaés-Coutts (2021), som fokuserar på vilka uppfattningar rektorer i fritidshem har om vad det pedagogiska ledarskapet innebär och vilken effekt detta har på undervisningsbegreppet, rollen att leda både de sociala och akademiska aspekterna för att möta styrdokumentens mål och förbättra elevernas prestationer och välbefinnande. Resultatet påvisar en stor skillnad mellan hur rektorer definierar vad undervisning är och hur det manifesteras i fritidshemmet. Även resultaten i denna studie illustrerar dilemmat som rektorerna har när det gäller att definiera begreppet undervisning i fritidshemmet, och hur de tolkar det bredare utifrån sina egna situerade erfarenheter (jfr Andersson, 2020). Glaés-Coutts (2021) drar slutsatsen att ”in leading learning in educare programs when compared to the obligatory system is the need for the recontextualization of teaching as a concept in SAEC” (s. 13), samt att rektorerna själva är väl medvetna om att de behöver utveckla sin förståelse för fritidshemmets kärnverksamhet. Sammanfattningsvis understryker tidigare refererade forskare (Andersson, 2020; Glaés-Coutts, 2021; Jonsson, 2018, 2020, 2021; Löfgren et al., 2016; Ludvigsson & Falkner, 2019) betydelsen av ytterligare forskning så att rektorerna kan skaffa sig dessa kunskaper och vidareutveckla sin förståelse av arbetet i fritidshemmen. Med stöd av ovan blir föreliggande studie viktig för att belysa en skolkontext som är tämligen obeforskad och att förstå hur rektorers uppfattar begreppet didaktik i fritidshem, vilket i förlängningen kan bli ett riktmärke på hur skolutvecklingen inom fritidshemmet kommer att te sig i detta avseende.

EMPIRISKT MATERIAL, METOD OCH ANALYS

Denna artikel bygger på ett empiriskt material från en webbenkät som genomfördes under våren 2021, ställd till nio olika aktörer (yrkesgrupper) med anknytning till fritidshemmet. Data samlades in med hjälp av en webbaserad enkät som administrerades via en länk till Netigate (www.netigate.se). Innan frågeformuläret skickades ut testades det av 10 personer i olika positioner inom olika fritidshemskontexter och granskades i ett akademiskt forum. I den information som bifogades till undersökningen beskrevs studiens syfte och att deltagandet var frivilligt och anonymt. Syftet med hela undersökningen var att kartlägga uppfattningar från aktörer relaterade till didaktik i fritidshem. Totalt besvarades enkäten av 492 personer, men föreliggande studie analyserar enbart rektorernas uppfattningar. Studien följde Vetenskapsrådets riktlinjer och etiska rekommendationer för studier inom samhällsvetenskaplig forskning (Vetenskapsrådet, 2017). Alla informanter har fått skriftlig information om studien, anonymisering av data och hantering av empirin. Därtill kun-

de de när som helst avbryta medverkan i studien. I enkäten angav inte respondenterna några personuppgifter som skulle innebära att de inte längre skulle vara anonymiserade.

Totalt besvarade 51 rektorer den webenkät som sändes ut i olika sociala medier och till den svenska rektorsutbildningen. Som framgår av tabell 1 är en övervägande majoritet kvinnor, mer än hälften av dem är i ålder 41–50 år och mer än hälften av dem har arbetat 5 år eller mindre som rektor. I de öppna svaren kunde de ange sin grundutbildning. Alla besvarade inte den frågan men av det trettiotal som angav en grundutbildning var det mest frekventa svaret lärare, några angav förskollärare (5 personer) eller fritidspedagog (3 personer) eller övrigt (3 personer). Detta ger en viss bild av respondenternas bakgrund.

Tabell 1.

Bakgrundvariabler

Antal år i yrket (m)	-5 år	6-15 år	16-30 år	31 < år				
%	56%	22%	16 %	6%				
Kön	Kvinnor	Män						
%	84%	16%						
Ålder	31-35 år	36-40 år	41-45 år	46-50 år	51-55 år	56-60 år	61-65 år	66 – år
n	2	2	9	18	9	6	4	1

Instrument och dataanalys

Webenkäten bestod av tio frågor varav den första gällde bakgrundsvariabler och därefter följde olika frågor om begreppet didaktik i fritidshem med en variation av öppna svar och fasta svarsalternativ. En fråga bestod av 24 påståenden om olika uppfattningar om vad fritidshemsdidaktik omfattar. Dessa påståenden har hämtats från andra studier eller forskare. Dessa items finns i bilaga 1, tabell 3. Alla påståenden värderades på en 4-gradig skala, från 1 (instämmer helt) till 4 (håller inte med). Deltagarna fick också möjlighet att svara ”Vet inte”. All data analyserades med hjälp av IBM SPSS Statistics (version 27). Frekvensanalys har utförts för att beskriva enkätfrågorna.

I enkäten, fick också de på en 4-gradig skala skatta vad de känner till om begreppet didaktik i fritidshem och motivera sitt svar. Frågorna med de 24 items samt deras skattning om vad de känner till om didaktik i fritidshem analyserades med beskrivande statistik och signifikanstestning. Signifikans-

testning genomfördes med icke-parametriskt gruppctest, på grund av ordinalskalade variabler. Noterbart är ett systembortfall, 11 individer (rektorer) har inte svarat på vissa frågor samt att två rektorer har svarat vet ej på alla påståenden, med följande hänvisningar: ”Arbetar inte med/på fritidshem. Min profession är förskola”.

De fyra särskiljande påståendena (vilka beskrivs inledningsvis) från andra aktörer har analyserats i förhållande till rektorerers ålder och antal år i yrket inom fritidshemskontext med korrelationsanalys (Spearman). Gällande antal år i yrket delades svaren upp i två grupper: -5 år och 6 år eller fler (på grund av antalet individer). Här har de 2 grupperna jämförts med hjälp av icke-parametriskt test, Mann Whitney U. Eftersom grupperna är så små har det exakta p-värdet redovisats. Gällande antalet år inom det fritidspedagogiska fältet följer analysen i bilaga 2 tabell 1.

Vidare uppmanades respondenterna att besvara följande två öppna frågor:

- När du ser begreppet didaktik i fritidshem, vad innebär det för dig? Vad tänker du på då?
- Vad innebär undervisning i fritidshem, vad innebär det för dig? Vad tänker du på då?

Det empiriska underlaget från de öppna frågorna bestod av 12 sidors A4-text i 12 punkter. Texterna kunde bestå av alltifrån en mening till en halvsidas text från informanterna. De öppna svaren på fråga tre och fyra har analyserats med tematisk innehållsanalys (Braun & Clarke, 2012). Data sorterades via en induktiv process, det vill säga texten ”talade fritt” inom varje tema och genererade kategorier. Efter en närläsning kondenserades de delar av texten som uttryckte identifierbara idéer (meningsenheter) genom kodning inom varje tema. Det empiriska innehållet undersöktes metodiskt, texterna tolkades stegvis och data klassificerades i syfte att urskilja mönster. Det empiriska materialet bröts ned i meningsbärande enheter, vilka kondenserats till kortare meningar för att sedan abstraheras till koder, beskrivande meningsenheternas innehåll. Koder med liknande innehåll sammanfördes till teman och organiserades i kategorier (Bryman, 2014). Koder och kategorier vilka slutligen bildade teman analyserades således fram ur materialet. I citaten nedan benämns informanterna med beteckningen I1- I51.

RESULTAT OCH ANALYS

I den följande delen presenteras de tre forskningsfrågornas resultat med analyser.

Rektorer uppfattningar om innehållet i didaktik i fritidshem relaterat till bakgrundsvariabler och särskiljande påståenden

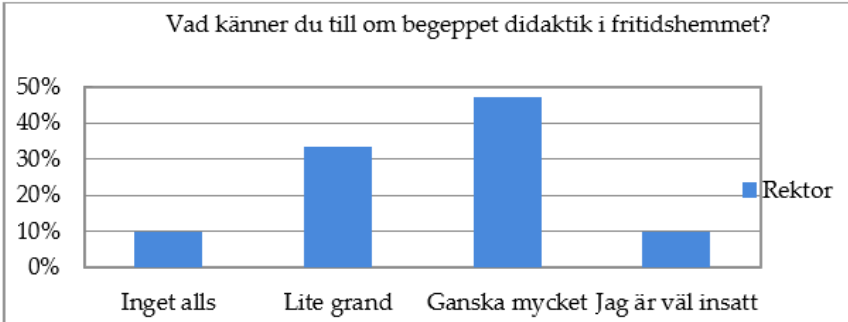
Den första forskningsfrågan gällde om rektorernas svar i de fyra påståenden om didaktik som särskilde dem från övriga respondentgrupper, på något sätt korrelerade med deras ålder och antal år inom professionen. Följande framkom i analysen:

- a) Det finns inga linjära samband mellan antal år i arbetet och vart och ett av de fyra påståendena (se bilaga 1, tabell 1).
- b) Det finns inget linjärt samband mellan ålder och de fyra påståendena (se bilaga 1, tabell 2). Men en djupdykning och jämförelse mellan varje åldersgrupps påvisade små skillnader i exakt chi2-test, rörande att främst 36–51 åringarna skilde sig från resten. Om man jämför svaren mellan åldersgrupperna ser man att vissa åldersgrupper skiljer sig signifikant från de andra i tabell 2. Rektorer som är mellan 36–50 år (se bilaga 2) menar att didaktik i fritidshem inte skiljer sig på något avgörande sätt från didaktik i skolan jämfört med andra åldersgrupper. Denna skillnad kan dock sägas vara försumbar på grund av ett lågt antal personer i vissa åldersklasser. Detta empiriska underlag ger således inget svar på om ålder (äldre eller yngre utbildning) eller antal år inom yrket (erfarenhet) spelar roll för uppfattningar om fritidshemmets didaktik.

I den andra forskningsfrågan undersöktes om det fanns skillnader mellan de rektorer som ansåg sig känna till begreppet jämfört med dem som inte ansåg sig känna till begreppet, i förhållande till de 24 utsagorna om begreppets möjliga innehåll. För att kunna besvara denna forskningsfråga, bör en beskrivande bild först ges av deras skattade uppfattning om begreppet. På den frågan svarade mer än hälften av alla rektorer att de var ganska eller väl insatta i begreppet (se figur 1). Figur 1 visar att mer än hälften av rektorerna (57%) svarade att de känner till ganska mycket eller är väl insatta i begreppet didaktik i fritidshem. Endast 10% av rektorerna ansåg att det inte kände till begreppet alls. Detta tolkar vi som en signal som kan bidra till att undervisningsinnehåll diskuteras mera explicit i fritidshemsverksamheten. För att kunna besvara den andra forskningsfrågan beräknades Mann Whitney U test för att jämföra de rektorer som känner till begreppet jämfört med de som inte känner till begreppet så väl, i relation till de 24 påståenden om didaktikbegreppet (se bilaga 1, tabell 3). De fyra grupperna har slagits ihop till två: inget alls och lite grand samt ganska mycket och väl insatt. Rektorerna skattade först hur mycket de ansåg sig känna till begreppet didaktik i fritidshem. Mer än hälften av rektorerna ansåg sig känna till begreppet väl eller mycket väl.

Figur 1.

Rektorers uppfattningar om vad de känner till om begreppet didaktik i fritidshem.

Därefter klustrades rektorerna i två grupper; de som sa sig känna till begreppet bra (eller mycket bra) och de som svarade mindre bra (lite eller inte alls). Resultatet påvisade två signifikanta skillnader, nämligen

- påståendet om att didaktik i fritidshem belyses oftast utifrån elevers perspektiv (exakt $p=0,015$), och
- didaktik i fritidshem handlar om hur elever ordnar och medverkar i verksamheten i fritidshem (exakt $p=0,032$).

Det var således rektorerna som anser sig ganska mycket eller väl insatta i begreppet didaktik i fritidshemmet som rankar utsagan om att *didaktik i fritidshem ofta belyses utifrån elevers perspektiv* signifikant högre än dem som menar att det inte är så insatta i begreppet (se bilaga 1, tabell 3).

Däremot skattar de påståendet att *didaktik i fritidshem handlar om hur elever ordnar och medverkar i verksamheten i fritidshem* lägre än dem som inte är så insatta i begreppet (bilaga 1, tabell 3).

Rektorers uppfattningar om innehållet i begreppet didaktik i fritidshem

I den öppna frågan om begreppet didaktik i fritidshem, vad det innebär för dem, kan tre olika teman skönjas; *organisation, lärande & undervisning* samt *elever*. Gällande temat organisation beskrev rektorerna att didaktik handlar om rutiner, ramar samt struktur för att organisera lärmiljöer men även som ett verktyg att analysera verksamheten. Ett svar löd kort och gott: ”struktur, organisering, planering, genomförande, uppföljning och analys (I15)”. Inom detta tema förekom även beskrivningar om att begreppet innefattar kvalitetsutveckling, systematik och uppföljning. Ett ytterligare svar som belyser or-

ganiseringen är "... att det finns en välplanerad och välstrukturerad verksamhet på fritidshemmet (I36)."

Temat *lärande & undervisning* innefattade beskrivningar i minst hälften av alla utsagor. Att didaktik innebär undervisning på något sätt, är tydligt i respondenternas svar. Vissa svar är kortfattade medan andra mera utförliga; alltifrån "undervisningshantverket" till följande beskrivning:

Hur man ska använda sig av tiden barnen är i fritidshemmet för lärande.
Vad är det man vill lära ut och på vilket sätt vill man att det ska ske? Utifrån vilka mål och hur kan vi motivera elever att bli intresserade av dessa mål?
Hur ska vi sedan arbeta med det? (I 40)

I detta tema beskrevs även olika metoder och ett medvetet förhållningssätt från personalen. Undervisningen kopplades även till läroplanens skrivningar och det undervisningsuppdrag som föreskrivs i läroplanen. Inom detta tema beskrevs även medvetna metodiska val, särskilda anpassningar och särskilt stöd i undervisningen och att lärandet ska vara situationsstyrt, upplevelse-baserat och grupporienterat.

Temat *elever* förekom i ett flertal utsagor där didaktikbegreppet kopplades till såväl den enskilde eleven som till elevgruppen. En informant ställde frågan "Hur lyfter vi det som just nu är centralt i elevgruppen (I 4)?" och ett annat citat: "möta eleverna utifrån sina förutsättningar och behov (I22)". Både dessa svar relaterar till läroplanens skrivningar att fritidshemmets undervisning ska utgå från elevernas intressen och behov.

Den övergripande slutsatsen är att svaren är ganska generellt beskrivande utan någon djupare problematisering av begreppet. Svaren kopplade inte heller didaktiken till specifika didaktiska/pedagogiska teorier eller ramverk.

Rektorsers uppfattningar om undervisning i fritidshem

I en annan öppen fråga i enkäten uppmanades rektorerna att beskriva sina uppfattningar om vad undervisning i fritidshem innebär. Dessa svar var mera utförliga än de om didaktikbegreppet. Fyra teman kan urskiljas i svaren; *uppdragen (det kompletterande och det kompensatoriska)*, *barncentrerad utgångspunkt*, *innehållsliga perspektiv* samt *metoder*.

Uppdragen för undervisningen i relation till skolans arbete belystes av flera respondenter. Fritidshemmets aktiviteter ska förstärka det som görs i skolan och samarbetet dem emellan är viktigt i undervisningen. Det är "... en röd tråd som kompletterar skolarbetet (I1)". Ett annat svar "Det kompensatoriska uppdraget är viktigt att väga in i all undervisning (I16)".

Barncentrerad utgångspunkt relateras till många av svaren. Ett svar är följande: "Verksamheten ska utgå från lärande och utveckling och då behöver fritidshemmets undervisning formars utifrån elevernas behov, så att deras lärande och utveckling gynnas (I45)". Undervisningen ska utgå från barnens

behov och intressen, den ska stärka elevernas förmågor på många olika sätt, exempelvis gällande samarbete och självförtroende. Så här skriver en respondent: ”Barnens inflytande och lekfullhet står i centrum (I 44)”. Noterbart är att de flesta svaren på denna fråga innehåller begreppet barn och inte elever.

Undervisning beskrivs även utifrån *innehållsliga perspektiv*, såsom vikten av språkträning, fysiska aktiviteter, läxläsning, de centrala områdena läroplanen, fri lek, skapande aktiviteter samt tematiska aktiviteter såsom anordnande av filmfestivaler eller skapande av adventskalendrar.

Undervisningens metoder kommenteras av många rektorer, alltifrån tematiska, till gruppriktade till individuella metoder. Även syftet med metoderna kommenterades; lekfullhet, lust, valfrihet ska styra valet av dem, men även läroplanens skrivningar. Följande två citat exemplifierar detta: ”Meningsfullhet och utvecklande verksamhet kopplade till läroplanen (I 26)”, ”Undervisningen ska ha en tydlig koppling till läroplanen men även vara upplevelse-baserad och situationsstyrd (I 34)”. Metoderna relateras även till vikten av goda lärmiljöer, spontana situationer och metoder som ”... förstärker livsnödvändiga förmågor som samarbete, ansvar och självförtroende/ självkänsla (I 9)”. Även lärarens medvetna handlingar i undervisningen i val av metoder betonas.

Sammanfattningsvis kan konstateras att rektorerna i sina svar kopplar undervisningsbegreppet mera till läroplanens skrivningar och till det specifika fritidspedagogiska uppdraget jämfört med svaren om didaktikbegreppet. Svaren är mera utförliga och konkreta jämfört med svaren kring didaktik. Vissa av svaren särskiljer sig medan andra liknar varandra jämförelsevis. De svar som är snarlika handlar om metoder, organisation och undervisning i allmänhet.

SLUTSATSER

Nedan redovisas och analyseras först studiens huvudsakliga resultat, följt av konklusioner.

Resultat

Rektorer för fritidshem ansvarar för ett stort antal elever, sammanlagt flera än dem som finns i gymnasieskolan (Skolverket, 2021a, 2022a). Deras kunskaper om och förståelse för verksamheten de ansvarar för är avgörande för dess kvalitet och elevers lärande (Bladh et al., 2018; Jarl et al., 2016), så även deras ledarskapskompetens för att skapa en framgångsrik skolenhet (Håkansson & Sundberg, 2016). Utgångspunkten för studien är särskiljande uppfattningar som framkommit i en tidigare studie (Boström et al., 2022a). Syftet är att få en fördjupad förståelse för rektorernas uppfattningar. Studien är relevant av

flera skäl; den kombinerar två forskningsområden som är tämligen eftersatta i den pedagogiska forskningen; fritidshemmets didaktik och rektorers uppfattningar om den verksamheten de leder, särskilt med avseende på fritidshem. Den belyser också ett område som starkt kritiserats av Skolinspektionen (2010, 2012, 2018) och Skolverket (2018) gällande bristande måluppfyllelse vad gäller lärandeuppdraget i fritidshem.

Resultatet visar att inga tydliga samband fanns mellan ålder, antal år i yrket och uppfattningar om didaktikbegreppet. En tes skulle ha kunnat vara att en äldre rektor med fler år inom verksamheten svarar annorlunda jämfört med yngre och mer oerfarna kollegor. En annan tes är att yngre rektorer under sin utbildning fått mer kunskap om didaktikbegreppet då detta är ett relativt nytt begrepp i fritidshemmet. Dock håller ingen av dessa teser i denna studie.

Endast två signifikanta skillnader fanns mellan hur väl rektorerna ansåg sig känna till begreppet didaktik i fritidshem och svaren på de 24 påståendena om vad begreppet kunde innebära. De rektorer som ansåg sig väl insatta i begreppet didaktik i fritidshemmet rankade påståendet om att *didaktik i fritidshem ofta belyses utifrån elevers perspektiv* signifikant högre än de som menade att de inte var så insatta i begreppet. En tolkning är att de som uppger att de är insatta i begreppet också har kunskap om de skrivningar som finns i läroplanen att fritidshemmets undervisning ska ta sin utgångspunkt i elevers intressen och behov, det vill säga att i fritidshemmets uppdrag betonas elevperspektivet. Detta kan indikera att de har insikt i den tyska traditionen där den didaktiska triangeln är central och där eleven utgör en av de tre noderna.

Påståendet att *didaktik i fritidshem handlar om hur elever ordnar och medverkar i verksamheten i fritidshem* skattades lägre av de rektorer som ansåg sig insatta, än av de som inte ansåg sig så insatta i begreppet. Detta kan också tolkas i samma riktning, nämligen att undervisningsbegreppet har breddats med den nya läroplanen och därmed har de rektorerna en lite annorlunda syn på personalens uppdrag i fritidshem. Det kan också tolkas som om att rektorerna anser att personalen ska ta en tydligare ledarroll. Lärarens roll är också tydligt framlyft i den didaktiska triangeln i den tyska traditionen. Resultat relaterar också till vad Jonsson (2020) fann i sin studie kring hur rektorer vill att personalen i fritidshem ska vara mer aktiva i elevers sociala relationer. Jonsson beskriver att hennes resultat skiljer sig åt mot andra studier där personal i fritidshem snarare framhåller att barnen själva ska lösa sociala relationer. Detta kan tyda på att rektorer har förväntningar på en mer undervisande roll. Detta stämmer också väl in mot den förskjutning som skett inom fritidshemmet i policydokument med en ökad betoning på undervisning (SFS 2010:100).

Gällande de övriga påståendena fanns alltså inga signifikanta skillnader mellan insatta och mindre insatta rektorer. Därmed kan konstateras att rektorerna har en relativ samsyn i frågan om de 24 påståendena relaterade till fritidshemsdidaktik.

Frågan om rektorers innehållsliga uppfattningar om didaktik- och undervisningsbegreppet visade några generella föreställningar om didaktikbegreppet; om *organisation, undervisning & lärande* samt *elever*. Dock kan konstateras att ingen djupare problematisering av begreppet kunde skönjas. Viss koppling går dock att se till den anglosaxiska traditionen där didaktik förstås handla om att implementera ett läroplansinnehåll, det vill säga organiseringen av innehållet. När det gällde undervisningsbegreppet var svaren innehållsmässigt mer omfattande och innehållsrika. Svaren kopplades till olika uppdrag, undervisningsmetoder och vissa innehållsliga perspektiv. Både metoder och innehåll kan spåras som bärande faktorer i den tyska didaktiska traditionen. Dessa resultat kan jämföras med Glaés-Coutts, (2021) som också påvisade ett kunskapsbehov hos rektorer om kärnbegreppet undervisning i fritidshem. En möjlig förklaring kan vara den som såväl Glaés-Coutts (2021) som Andersson (2020) framlägger, nämligen att majoriteten av rektorerna har sin identitet och organisatoriska tillhörighet i en annan skolform och därför har sina referensramar främst från skolkulturen.

Ett viktigt och särskiljande perspektiv mellan fritidshemmet och skolan är omsorgsuppdraget. I svaren från rektorerna kan inga didaktiska uppfattningar om detta skönjas. Det är problematiskt då just omsorgens didaktik bör få ett stort utrymme i verksamheten. Den skulle kunna kopplas till såväl den tyska traditionen, Klafkis (1997) konstruktiva didaktik och även de didaktiska frågorna (Hopmann, 1997) som till den anglosaxiska traditionen (Westbury, 2000). Om denna koppling tydliggörs kan det i fritidshemmets didaktik som särskiljer sig från skolans didaktik (Boström et al., 2022a, Boström et al., 2022b) artikuleras, preciseras, problematiseras och konkretiseras.

Konklusioner

Likt tidigare studier, som i Skolverkets kartläggning (2018), skattar rektorer sin kunskap om fritidshemmet som hög eller relativt hög, vilket skiljer sig markant från den kritik som exempelvis Skolinspektionen (2012, 2018) riktat mot rektors ledning av fritidshemmet. För att leda och organisera verksamheten gällande undervisningens kvalitet krävs samarbete med all personal (Skolinspektionen, 2018), vilket knappast torde åstadkommas med särskiljande uppfattningar om undervisningens utgångspunkter; didaktikens grundvalar. Om framgångsrik skolutveckling/-förbättring ska åstadkommas i fritidshemmet behövs ledarskapskompetens och kunskapsorientering (jfr Scheerens, 2016) för en kultur där personalen omfattar samma föreställningar med ett ömsesidigt samarbete (Herrera, 2010; Whitehead et al., 2012) för att även uppnå kvalitet i verksamheten (Adolfsson & Håkansson, 2021). I denna studie kan vi inte se att den förutsättningen med tanke på rektorernas uppfattningar. Möjligen är förståelsen för didaktikbegreppet underordnat och att problematiken snarare återfinns i rektorernas begränsade kunskaper om fritidshemmets innehåll och undervisning.

Viktigt att förtydliga är att forskningen kring didaktik och undervisning i fritidshem är i sin linda (Andersson, 2020; Glaés-Coutts, 2021; Jönsson, 2018; Löfgren et al., 2016; Ludvigssons & Falkner, 2019) och verksamhetens aktörer (personal, forskare, politiker med flera) inte har nått fram till en konsensus om vad didaktikbegreppet kan innefatta i fritidshemskontexten (Boström et al., 2022a). Det är därmed naturligt att rektorer tycker att de känner till begreppet, men att deras beskrivningar inte är så väl utvecklade. Men även ur detta perspektiv tycks rektorerna i denna studie överskatta sin kunskap om verksamhetens kärnfråga, didaktiken, och behöver få fördjupa sig inom detta område för att kunna leda undervisningen på ett bra sätt. Vissa spår av de två didaktiska traditionerna kan skönjas i svaren såsom eleverna, läraren, metoderna, innehållet och läroplansimplementering. Svaren som rektorerna i denna studie ger om didaktikbegreppet i fritidshem vittnar möjligen om deras tillhörighet i andra skolformer och att begreppet därför associeras mer till exempelvis grundskolan (jfr Andersson 2020; Glaés-Coutts, 2021). I sitt uppdrag har de också till uppgift att leda både skola och fritidshem vilket kan göra att de på ett uttalat sätt lyfter fram relationen dem emellan. Resultat som detta, och från andra studier om rektorers uppfattningar om och förståelse av fritidshemmets kärnbegrepp, visar en verklighet som inte är helt synkroniserad med lagstiftningens krav om att rektorer ska ha pedagogisk insikt (SFS 2010:800). Förvisso kan de ha pedagogiska insikter om andra verksamheter, men det behövs mera om fritidshemmets specifika särart.

Avslutningsvis visar denna studie vikten av att vidare studera rektors roll och kompetens i förhållande till fritidshemmets uppdrag utifrån olika aspekter. Komplexiteten i att leda olika skol- och verksamhetsformer, där fritidshem är en, behöver ytterligare uppmärksamhet både i forskning och i praktiken. Ett exempel är att den nationella rektorsutbildningen inte fokuserar specifikt fritidshemmets verksamhet, vilket gör att rektorerna även där hamnar i underläge, när det gäller specifik kompetens att leda och utveckla denna del av det svenska skolsystemet (jfr Glaés-Coutts, 2021).

NOTER

¹ Med begreppet skolifiering i denna kontext menas när fritidshemmet allt mer anammar skolans sätt att formalisera verksamheten och undervisningen.

² Med begreppet skolarisering i denna kontext menas att skolformen skjuts allt närmare grundskolans organisation och struktur på organisatorisk och politisk nivå.

REFERENSER

- Ackesjö, H. (2021). (Hur) Bidrar mer bedömning till ökat lärande? *Barn*, 1, 83-90.
<https://doi.org/10.5324/barn.v39i1.3838>
- Ackesjö, H., & Persson, S. (2019). The schoolarization of the preschool class – policy discourses and educational restructuring in Sweden, *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 5(2), 127-136.
<https://doi.org/10.1080/20020317.2019.1642082>
- Ackesjö, H., Lindqvist, P., & Nordäng, U. K. (2019). “Betwixt and Between”: Leisure-time Teachers and the Construction of Professional Identities, *Scandinavian Journal of Educational Research*, 63(6), 884-898,
<https://doi.org/10.1080/00313831.2018.1466356>
- Adolfsson, CH. & Håkansson, J. (2021). Local education authority’s quality management within a coupled school system: Strategies, actions, and tensions. *Journal of Educational Change*, 1389–2843, 1573–1812,
<https://doi.org/10.1007/s10833-021-09414-6>
- Andersson, B. (2013). *Nya fritidspedagoger - i spänningsfältet mellan tradition och nya styrformer* [Doktorsavhandling, Umeå universitet]. <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:603114/FULLTEXT02.pdf>
- Andersson, R. (2020). Policy and identification: Exploring the influence of identity perceptions on school leader sense-making in the Swedish school-age Educare. *Management in Education*, 1–7. <https://doi.org/10.1177/0892020620953594>
- Augustsson, G. (2018). The complexities of leisure-time center staff’s leadership in the leisure-time center learning environment. *Cogent Education*, 5(1), 1451670.
<https://doi.org/10.1080/2331186X.2018.1451670>
- Bladh, G., Stolare, M., & Kristinasson, M. (2018). Curriculum principles, didactic practice and social issues: Thinking through teachers’ knowledge practices in collaborative work. *London Review of Education*, 16(3), 398–413.
<https://doi.org/10.18546/LRE.16.3.04>
- Boström, L., & Augustsson, G. (2016). Learning Environments in Swedish Leisure-time Centres: (In)equality, ‘Schooling’, and Lack of Independence. *International Journal for Research on Extended Education*, 4(1), 125-145.
<https://doi.org/10.3224/ijree.v4i1.24779>
- Boström, L., & Berg, G. (2018). Läroplansimplementering och korstryck i fritidshemmets arbete. *Educare – Vetenskapliga skrifter*, 2, 107-132.
<https://doi.org/10.24834/educare.2018.2.6>
- Boström, L., & Haglund, B. (2020). Att leda fritidshemmets aktiviteter. I G. Berg, F. Sundh, & C. Wede (Red), *Lärare som ledare – i och utanför klassrummet*. (s. 309–326). Studentlitteratur.

- Boström, L., Elvstrand, H., & Orwehag, M. (2022a). *Didactics in School-Age Educare Centres – An Unexplored Field but With Distinctive Views*. *Social Sciences & Humanities Open*, 6(1), 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2022.100333>
- Boström, L., Orwehag, M., & Elvstrand, H. (2022b). På spaning efter fritidshemmets didaktik. *Acta Didactica Norden*, 16, 1–27. <https://doi.org/10.5617/adno.8834>
- Braun, V., & Clarke, V. (2012). Thematic analysis. I H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, & K. J. Sher (red.), *APA handbook of research methods in psychology, Vol. 2: Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological* (ss. 57–71). American Psychological Association.
- Bryman, A. (2014). *Sambällsvetenskapliga metoder*. Liber.
- Elvstrand, H., Boström, L., & Orwehag, M. (opublicerat manus). En forskningsöversikt om undervisning i fritidshem – möte mellan tradition och förändring.
- Glaés-Coutts, L. (2021). The Principal as the Instructional Leader in School-Age Educare. *Leadership and Policy in Schools*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/15700763.2021.2019792>
- Herrera, R. (2010). *Principal leadership and school effectiveness: Perspectives from principals and teachers* [Doktorsavhandling, Western Michigan University]. <https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1570&context=dissertations>
- Hopmann, S. (1997). Wolfgang Klafki och den tyska didaktiken. I I. M. Uljens (red.), *Didaktik* (s. 198–214). Studentlitteratur.
- Håkansson, J., & Sundberg, D. (2016). *Utmärkt skolutveckling – forskning om skolförbättring och målnuppfyllelse*. Natur & Kultur.
- Jarl, M., Blossing, U., & Andersson, K. (2016). Skolans organisation påverkar resultaten. I *Vetenskapsrådets Resultatdialog 2016*, ss. 72–77. https://www.vr.se/download/18.5f55e5e81618e003b7066f9e/1555337702979/Resultatdialog_VR_2016.pdf
- Jonsson, K. (2018). *Socialt lärande – arbetet i fritidshemmet* [Licentiatuppsats, Mälardalens högskola]. Hämtad från <http://mdh.divaportal.org/smash/get/diva2:1231356/FULLTEXT03.pdf>
- Jonsson, K. (2020). Principals' Perspectives on Pupils' Social Learning in Swedish School-Age Educare. *International Journal for Research on Extended Education*, 8(1), 5-21. <https://doi.org/10.3224/ijree.v8i1.02>
- Jonsson, K. (2021). Principals' vision of social learning in school-age educare, *Early Years*, 1-14. <https://doi.org/10.1080/09575146.2021.1997934>
- Kane, E., & Holmberg, L. (2020). Den tacksamma leken – Legitimering av fritidshemsverksamhet genom utbildningspolitik och forskning. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 25(2–3), 92–113. <https://doi.org/10.15626/pfs25.0203.05>

- Klafki, W. (1997). Kritisk-konstruktiv didaktik. I M. Uljens (red.), *Didaktik* (s. 215–228). Studentlitteratur.
- Lager, K. (2020). Possibilities and impossibilities for everyday life: Institutional spaces in school-age educare. *International Journal for Research on Extended Education*, 8(1), 22–35. <https://doi.org/10.3224/ijree.v8i1.03>
- Lomos, C., Hofman, R.H., & Bosker, R.J. (2011). Professional communities and student achievement – a meta-analysis. *School Effectiveness and School Improvement*, 22(2), 121–148. <https://doi.org/10.1080/09243453.2010.550467>
- Ludvigsson, A. (2009). *Samproducerat ledarskap: hur rektorer och lärare formar ledarskap i skolans vardagsarbete* [Doktorsavhandling, Högskolan för Lärande & Kommunikation, Jönköping]. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:236777/FULLTEXT01.pdf?fbclid=IwAR2UiCuK9TaPfa-zwrpCk6wu5vZqQZMjn3W8-ykBVdFUyHtWh54nVbdjxiU>
- Ludvigsson, A., & Falkner, C. (2019). Fritidshem – ett gränsland i utbildningslandskapet. Lärare i fritidshem institutionella identitet. *Nordisk tidskrift för pedagogikk og kritikk*, 5, 13–26. <https://doi.org/10.23865/ntpk.v5.1181>
- Löfgren, R., Elvstrand, H., Jansson, M., & Löfgren, H. (2016). Hur reformer styr verksamhet på fritidshem. *Venue*, 5(1), 1–5. <https://doi.org/10.3384/venue.2001-788X.1657>
- Pihlgren, A. S. (2018). *Leda fritidshemmet. Praktika för skolledare*. Studentlitteratur.
- Scheerens, J. (2016). *Educational Effectiveness and Ineffectiveness*. Springer.
- Scheerens, J., Luyten, H., Steen, R., & Luyten-de Thouars, Y. (2007). *Review and meta-analyses of school and teaching effectiveness*. University of Twente. Universiteit Twente, Afdeling Onderwijsorganisatie en -management. <https://research.utwente.nl/en/publications/review-and-meta-analyses-of-school-and-teaching-effectiveness>
- SFS, 1993:100. Högskoleförordningen. Utbildningsdepartementet, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/hogskoleforordning-1993100_sfs-1993-100
- SFS 2010: 800. Skollagen. Utbildningsdepartementet . https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800
- Skolinspektionen (2010). *Kvalitet i fritidshem*. (Kvalitetsgranskning 2010 nr. 3). <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2010/fritidshem/rapport-kvalitet-fritidshem.pdf>
- Skolinspektionen (2012). *Rektors ledarskap – med ansvar för den pedagogiska verksamheten*. (Kvalitetsgranskning 2012 nr. 1). <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2012/ Rektor-2/slutrapport-rektors-ledarskap-2012.pdf>

- Skolinspektionen (2018). *Undervisning i fritidshemmet – inom områdena språk och kommunikation samt natur och samhälle*. (Kvalitetsgranskning 2018).
https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2018/fritidshem/fritidshem_rapport_2018.pdf
- Skolverket (2016). *Fritidshemmet – Ett kommentarmaterial till läroplanens fjärde del*.
<https://www.skolverket.se/getFile?file=3720>
- Skolverket (2018). *Nya läroplansdelar för fritidshemmet och förskoleklassen En utvärdering av Skolverkets insatser samt implementeringen av läroplansdelen för fritidshemmet*. Rapport 474.
<https://www.skolverket.se/publikationsserier/rapporter/2018/nya-laropansdelar-for-fritidshemmet-och-forskoleklassen>
- Skolverket (2021a). *Elever i gymnasieskolan läsåret 2020/21*. Beskrivande statistik. Dokumentdatum: 2021-03-11. Dnr 2020:798
- Skolverket (2021b). *Rektors ansvar*. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/rektorns-ansvar>
- Skolverket (2022a). *Elever och personal i fritidshemmet läsåret 2021/22*. Beskrivande statistik.
<https://www.skolverket.se/download/18.262ce2f417f697ebbea348e/1649140889946/pdf9606.pdf>
- Skolverket (2022b). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. Norstedts Juridik.
- SOU 2020:34. Utredningen om fritidshem och pedagogisk omsorg (2020). *Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg*. Norstedts juridik.
- Universitetskanslersämbetet (UKÄ) (2019). *Första resultaten klara i omfattande kvalitetsgranskning av lärarutbildningarna*. <https://www.uka.se/om-oss/aktuell/nyheter/2019-04-16-forsta-resultaten-klara-i-omfattande-kvalitetsgranskning-av-lararutbildningarna.html>
- Westbury, I. (2000). Teaching as reflective practice. What might didactic curriculum? I I. Westbury, S. Hopmann, & K. Riquarts (Red.), *Teaching as a reflective practice: The German didactic tradition* (s. 15-39). Routledge.
- Whitehead, B.M., Boschee, F., & Decker RH, (2012). *The principal: Leadership for a global society*. Sage.
- Wickman, P. -O., Hamza, K., & Lunnegård, I. (2018). Didaktik och didaktiska modeller för undervisning i naturvetenskapliga modeller. *NorDiNiNa*, 14(3), 239–246. <https://journals.uio.no/nordina/article/download/6148/5421/19182>
- Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. Vetenskapsrådet.
<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2017-08-29-god-forskningssed.html>
- Netigate, <https://www.netigate.net/sv/>

BILAGA 1

Tabell 1.

Korrelationer mellan åldersgrupp och de fyra särskiljande påståendena

		Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	N
Spearman's rho	Åldersgrupp	1,000		51
	1). Didaktik i fritidshem... skiljer sig inte på något avgörande sätt från didaktik i skolan.	0,082	0,625	38
	2). Didaktik i fritidshem... bör på ett tydligt sätt knyta an till det som för tillfället behandlas i skolan.	- 0,114	0,501	37
	3). Didaktik i fritidshem.. har ett fokus på att underlätta elevers möjligheter att ta till sig lärande under skoldagen	- 0,229	0,172	37
	4) Didaktik i fritidshem.. handlar om hur fritidshemmet på bästa sätt ska understödja och förstärka det ämnesanknutna lärandet i skolan	- 0,088	0,611	38

Tabell 2.

Korrelationer mellan antal arbetsår och de fyra särskiljande påståenden

		Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	N
Spearman's rho	Antal år inom det fritidspedagogiska fältet	1,000		51
	1) Didaktik i fritidshem... skiljer sig inte på något avgörande sätt från didaktik i skolan.	0,219	0,186	38

2) Didaktik i fritidshem... bör på ett tydligt sätt knyta an till det som för tillfället behandlas i skolan.	0,125	0,461	37
3) Didaktik i fritidshem... har ett fokus på att underlätta elevers möjligheter att ta till sig lärande under skoldagen	0,063	0,172	37
4) Didaktik i fritidshem... handlar om hur fritidshemmet på bästa sätt ska understödja och förstärka det ämnesanknutna lärandet i skolan	0,244	0,152	38

***. Korrelationen är signifikant på 0,01-nivån (2-tailed).*

Tabell 3.

Kännedom om begreppet didaktik i fritidshem och 24 påstående

	Correlation Coefficient	Sig. (2-tailed)	Exact Sig. (2-sided test)	N
Spearman's rho Begreppet DIDAKTIK I FRITIDSHEMMET: 24 påstående	1,000			51
a) ... utgår från pedagogiska intentioner om hur undervisning ska göras.	- 0,133	0,433	0,179	37
b) ... försiggår på en specifik plats i fritidshemmet.	- 0,101	0,556	0,974	37
c) ... bör främst inriktas mot de centrala områdena som tas upp i läroplanens kapitel 4.	- 0,041	0,810	0,703	38
d) ... belyses oftast utifrån elevers perspektiv.	- 0,288	0,088	0,015**	38

e) ... fångar tillfällen till lärande som uppstår i situationen exempelvis då pedagoger interagerar med barnen.	- 0,018	0,915	0,823	38
f) ... är strävanden eller aktiviteter som planeras utifrån läroplansmål.	- 0,023	0,893	0,745	38
g) ... är strävanden eller aktiviteter som planeras utifrån långsiktiga mål.	- 0,021	0,902	0,510	38
h) ... handlar om att på ett medvetet sätt strukturera verksamheten så att allt hänger ihop.	- 0,041	0,807	0,800	38
i) ... handlar om hur lärare i fritidshem förstår och artikulerar fritidsverksamheten.	0,043	0,798	0,745	38
j) ... handlar om hur elever ordnar och medverkar i verksamheten i fritidshem.	0,423**	0,010	0,032**	38
k) ... handlar om att elevers aktiviteter i fritidshemmet är relaterade till varandra och i en kontinuerlig rörelse och utveckling.	0,104	0,541	0,604	38
l)... innefattar även läroplansteoretiska perspektiv.	- 0,157	0,362	0,177	38
m) ... handlar om att såväl väga in elevernas egenvalda aktiviteter som pedagogernas planering.	- 0,205	0,218	0,128	38
n) ... sätter relationsskapande i centrum där andra ämnesområden används som medel för pedagogernas arbete med elevers relationer.	0,040	0,818	0,679	38

o) ... handlar om att fostra elever mot utveckling av demokratisk kompetens.	- 0,018	0,917	0,330	37
p) ... skiljer sig inte på något avgörande sätt från didaktik i skolan.	- 0,038	0,823	0,870	37
q) ... bör på ett tydligt sätt knyta an till det som för tillfället behandlas i skolan.	- 0,117	0,491	0,360	37
r) ... innefattar även implementering av styrdokument.	0,008	0,962	0,766	38
s) ... innefattar även personalens ledarskap.	- 0,030	0,861	0,604	38
t) ... handlar om samverkan mellan hem/vårdnadshavare.	0,004	0,981	0,499	38
u) ... omfattar hur kunskaper, värden och erfarenheter ska förstås och organiseras i konkreta undervisnings- och lärsituationer.	- 0,201	0,232	0,212	38
v)... har ett fokus på att underlätta elevers möjligheter att ta till sig lärande under skoldagen.	0,079	0,643	0,742	38
w)... handlar om hur fritidshemmet på bästa sätt ska understödja och förstärka det ämnesanknutna lärandet i skolan.	0,129	0,453	0,922	37
x)... belyses oftast utifrån hur undervisningen/ verksamheten omsätts i fritidshemmets praktik.	0,041	0,916	0,669	37

BILAGA 2

Tabell 1.

Didaktik i fritidshem skiljer sig inte på något avgörande sätt från didaktik i skolan.

			Åldersgrupp							Total	
			31-35 år	36-40 år	41-45 år	46-50 år	51-55 år	56-60 år	61-65 år	66- år	
b) Didaktik i fritidshem skiljer sig inte på något avgörande sätt från didaktik i skolan.	Stämmer helt	Count	0	1	4	3	2	0	0	0	10
		% within Åldersgrupp	0,0%	50,0%	50,0%	30,0%	25,0%	0,0%	0,0%	0,0%	26,3%
	Stämmer ganska bra	Count	0	0	1	5	2	1	2	0	11
		% within Åldersgrupp	0,0%	0,0%	12,5%	50,0%	25,0%	20,0%	100,0%	0,0%	28,9%
	Stämmer lite grand	Count	0	0	2	2	3	4	0	0	11
		% within Åldersgrupp	0,0%	0,0%	25,0%	20,0%	37,5%	80,0%	0,0%	0,0%	28,9%
	Stämmer inte alls	Count	2	1	1	0	1	0	0	1	6
		% within Åldersgrupp	100,0%	50,0%	12,5%	0,0%	12,5%	0,0%	0,0%	100,0%	15,8%
	Total	Count	2	2	8	10	8	5	2	1	38

Detta verk är en öppet tillgänglig artikel publicerad under licensen [Creative Commons Erkännande-IngaBearbetningar 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

© 2023 [Lena Boström, Helene Elvstrand, Monica Orwehag]

ISSN: 1401-6788

DOI: <https://doi.org/10.15626/pfs28.04.06>

% within Åldersgrupp	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
-------------------------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------

* Åldersgrupp Crosstabulation

Tabell 2.

Didaktik i fritidshem... skiljer sig inte på något avgörande sätt från didaktik i skolan. Chi²-test.

	Chi-Square Tests								
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Monte Carlo Sig. (2-sided)			Monte Carlo Sig. (1-sided)		
				Significance	99% Confidence Interval		Significance	99% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound		Lower Bound	Upper Bound	
Pearson Chi-Square	37,015 ^a	21	0,017	,006 ^b	0,004	0,008			
Likelihood Ratio	34,484	21	0,032	,045 ^b	0,040	0,050			
Fisher-Freeman-Halton Exact Test	25,459			,054 ^b	0,048	0,060			
Linear-by-Linear Association	,024 ^c	1	0,876	,882 ^b	0,874	0,891	,461 ^b	0,448	0,473
N of Valid Cases	38								

a. 32 celler (100,0%) har förväntat antal mindre än 5. Minsta förväntade antal är ,16.

- b. Baserat på 10 000 samplade tabeller med start 92208573.
- c. Den standardiserade statistiken är 156.